

СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ

УДК 821.411.09. Жорж Санд

Анатолій ГРАДОВСЬКИЙ

«СПАРТАК СЕРЕД РАБИНЬ» (ФЕМІНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС У ТВОРЧОСТІ ЖОРЖ САНД)

У статті аналізується зміст найвідоміших творів Жорж Санд «Індіана», «Лелія» та «Валентина» з позицій феміністичної критики. Зокрема констатується, що зародження феміністичної ідеології вбачають у подіях XVII ст., пов'язаних із розширенням та усвідомленням суспільством жіночих прав.

Подано ретроспективний огляд найважливіших подій, пов'язаних з проблемою жіночої самоідентифікації в Англії, Франції, США, Канаді.

Визначено певні шляхи аналізу художнього твору з позиції феміністичної критики як методу літературознавчого дослідження.

Робиться висновок, що апробація феміністичної проблематики у творчості Жорж Санд зумовлена переакцентацією у художньому зображенні жіночих типів. Так, уже в першому своєму романі «Індіана» письменниця виступає проти інституту тогочасного шлюбу, побудованого на корисливих інтересах і приниженнях жінки.

Феміністична змістова домінанта характерна також романам Ж. Санд «Лелія» та «Валентина».

Ключові слова: фемінізм, дискурс, феміністична критика, романтизм, ідеологія, ретроспектива, самоідентифікація, метод, літературознавче дослідження, змістова домінанта.

Постановка проблеми. Сьогоднішня літературознавча думка дедалі активніше переосмислює на новій методологічній та філософській основі канон класики, зокрема й творчість відомої французької письменниці Жорж Санд, що являє собою високе історико-літературне явище. Вона зазирає у такі глибини людської душі, які ще не відкривались нікому до цього часу; саме з її іменем пов'язана постановка проблеми емансипації жінки у французькій літературі, яку пізніше запозичили й українські письменниці, зокрема Марко Вовчок, Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська та ін.

Творчість Жорж Санд – це прагнення переосмислити літературну традицію, за якою жінка залежала від соціального середовища, була приречена на приниження. Своїм творчим пером Ж. Санд боролася за звільнення жінки, за її право розпоряджатися власною долею, і називала себе «Спартак серед рабинь».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто наголосити, що дослідження життя і творчості Жорж Санд ще потребує належної уваги з боку літературознавців.

На нашу думку, з-поміж невеликої кількості публікацій слід виокремити вступну статтю Б. Реїзова до повного зібрання творів Ж. Санд. Гідно, хоч і не достатньо повно представлено письменницький доробок Ж. Санд в «Історії зарубіжної літератури» XIX століття» (К., 2007 рік).

Мета статті. Дослідити художні пошуки Жорж Санд в галузі белетристики на широкому літературному, естетичному і філософському тлі доби, зокрема виокремити феміністичний аспект у її відомих творах «Індіана», «Лелія» та «Валентина».

Виклад основного матеріалу. Зародження феміністичної ідеології вбачають у подіях XVII ст., пов'язаних із розширенням та усвідомленням суспільством жіночих прав.

Думки статевого паритету, проголошені жіночими організаціями, що порушували питання про дотримання громадянських прав нарівні з чоловіками, поширилися в Англії, Франції, США, Канаді у другій половині XIX ст. З 1832 р. проблема жіночої самоідентифікації у виборчій сфері була предметом дебатів у англійському парламенті. 1874 року жінки домоглися можливості здобувати вищу освіту, втім лише у 1918 році було прийнято закон, згідно з яким усі англійки отримали виборчі права. Перша половина

XX ст. стала добою перемоги для феміністичних змагань – у більшості країн Західної Європи, США, Канаді жінки отримали право голосу. Саме тоді, на думку дослідників феміністичної ідеології, з'явився новий термін «емансипація», тобто звільнення від залежності, підлеглості, гніту, стереотипів, що означає надання жінкам рівності у суспільному, трудовому та сімейному житті.

Феміністичний рух став основою для створення нової методологічної системи у літературознавстві. З'явилася потреба виявити, наскільки художні твори є носіями упередженого погляду на життя та діяльність жінок. Науковці, що за основу дослідження обрали феміністичну критику, прагнули реінтерпретації класичної літератури, викриваючи звеличення чоловічої та приниження жіночої статі.

Феміністична критика як метод літературознавчого дослідження визначає певні шляхи аналізу художнього твору, виходячи з ідейних засад феміністичних течій. Вони відображають історико-психологічні прагнення жінок (як носіїв стереотипного мислення нації) утвердитися у людському суспільстві на паритетних основах. Філософія фемінізму – це явище, що у своїй системі має різноманітні течії. Кожна з них характеризується певними поглядами на розв'язання проблем взаємин статей. Феміністична критика створює свою методологічну базу на основі їхньої ідеології. Саме тому вона – багатогранна, цікава і різноманітна за своїми позиціями та сприйняттям творів мистецтва.

Як відомо, феміністичний дискурс на рубежі XIX – початку XX ст. охопив не тільки соціальну сферу (у формі широкого суспільного руху за права жінок), а й, що важливо, соціогуманітарне знання. Не лишилось осторонь ідей фемінізму й мистецтво слова. Апробація феміністичної проблематики у цій царині мала свою специфіку, що була зумовлена, передусім, переакцентацією у художньому зображенні жіночих типів.

Традиційне письменство ґрунтувалося на фалосоцентричних засадах, в основі яких лежало ототожнення людини і справді людських якостей тільки з чоловіками. Жінка в традиційній культурі співвідносилася винятково з тілом і його функціями (сексуальними, дітонароджувальними). Чи не єдиною формою вияву духовності жінки тут виступає кохання, яке, до речі, теж розумілося значно спрощено. У творах літератури, наприклад, XVII – XIX ст., простежується опозиційність чоловічого і жіночого. Якщо перше ототожнювалося з раціональним, інтелектуальним, логічним, культурою, філософією, то друге пов'язане з природою, натурою, ірраціоналізмом, чуттєво-патологічним.

Зрушення в художній рецепції жіночої теми започатковується вже в романтизмі (мається на увазі його класична доба), а згодом було продовжене, правда вже в дещо підкреслено-нарочитому вираженні, в неоромантичній течії модернізму. Неоромантизм, будучи типологічно спорідненим з естетикою романтизму, вимагає від дослідника постійного зіставлення цих двох літературних явищ з метою глибшого осягнення кожного з них і встановлення їх системогенези.

В історії французького письменства XIX ст. Жорж Санд посідає виняткове місце саме як тонкий психолог і знавець жіночої душі. Авторка «Індіани», «Лелії» та інших творів виступала за звільнення жінки, відстоювала її право розпоряджатися своєю долею. Усім своїм життям вона продемонструвала можливість жіночого розкріпачення через самостійну працю, матеріальну і духовну незалежність.

Уже в першому своєму романі «Індіана» Жорж Санд виступає проти інституту тогочасного шлюбу, будованому на корисливих інтересах і приниженнях жінки. В основу роману лягли події з особистого життя письменниці; стосунки з чоловіком і розлучення з ним, але романтично переосмислені й перебільшені, зміст роману піднятий на рівень великої соціально-моральної проблеми.

У центрі роману – особиста драма молодої жінки Індіани, наділеної палкими почуттями й багатим внутрішнім світом. Вона страждає від морального пригнічення з боку чоловіка полковника Дельмара, і знаходить духовне звільнення у коханні до Раймона де Рам'єра. Але її трагедія збільшується у процесі того, як Індіана все більше закохується у Раймона, людину скоріше егоїстичну і марнославно, ніж закохану. Раймона

також кохала служниця Кун, яка покінчила життя самогубством через кохання. Хоче піти з життя й Індіана, коли Раймон, злякавшись осуду суспільства, відмовляється від її кохання. Але Індіана відстоює власну самоцінність та самоповагу, прагне докорінного зламу суспільних стереотипів, спрямованих проти жінки.

Конфлікт між Індіаною і Дельмаром набуває більшого розмаху. Індіана пориває із чоловіком і їде до Парижа розшукувати Раймона. Але він уже забув її і одружився. Раймон відвертається від Індіани, дізнавшись, що вона покинула будинок чоловіка, він боїться скандалу. І молода жінка в розпачі повертається на острів до свого чоловіка. Там вона дізнається про таємне і глибоке кохання її кузена Ральфа Брауна. Разом з ним вона кидається у водоспад. Але молоді люди не гинуть. Вони щасливо живуть, переховуючись від людей у лісах острова Бурбон. Природна щирість і душевність, молодий запал і неугасима енергія допомогли чоловікові й героїні роману знайти своє щастя. Вона зробила свідомий вибір супутника життя і віднайшла власне призначення: кохати і бути коханою.

У центрі повісткування Ж. Санд – особиста драма молодої жінки, романтичний бунт якої спрямований проти подавлення особистості. Героїня не любить свого чоловіка тому, що її змушують його любити, і вся її свідома боротьба проти будь-якого морального насилля стає її другим диханням, принципом поведінки, своєрідним законом щастя в непокорі, в опорі: «Вийшовши заміж за пана Дельмара, Індіана лише перемінила господаря, а оселившись в Ланьї, змінила одну в'язницю на іншу. Вона не любила чоловіка, можливо, з тієї простої причини, що була зобов'язана любити його і що душевний опір будь-якого роду моральному примушуванню став її другою натурою, основою поведінки, внутрішнім законом».

Трагізм ситуації поглиблюється позицією полковника Дельмара, його переконанням в тому, що «Жінки створені для того, щоб коритися, а не давати поради... Чорт би побрав усіх жінок!»

Страждання героїні пов'язане з тим, що вона змушена робити насильство над своїми почуттями, віддаватися тим, кого ненавидить: «Пом'якшити його серце (п-ка Дельмара), тримати його в руках було дуже легко, але для цього необхідно було опуститися до його рівня, і не виходити із кола його ідей, доступних його розумінню. Індіана ж була непохитна та гордовита в своїй слухняності. Вона завжди підкорювалася мовчки, але це було мовчання рабині, яка вважає свою ненависть добродетеллю, а нещастя – заслугою».

Героїня «Індіани» не перебуває в полоні внутрішньої влади (користуємось терміном Еріха Фрома), що за силою свого впливу на людину є більш потужнішою, ніж влада зовнішня. Мотив внутрішньої свободи стає визначальним у творі, більше того, він проходить через всю творчість Санд, стає її лейтмотивом.

Індіана відверто говорить про особисту незалежність своєму чоловікові: «Я знаю, що я раба, а ви мій господар. За законом цієї країни – ви мій володар. Ви можете зв'язати мені руки і ноги, посадить на ланцюг, розпоряджатися моїми діями. Ви користуєтеся правом сильного, і суспільство на вашому боці. Але моєї волі вам не підкорити, пане, один лише Бог владен над нею. Ви можете примусити мене мовчати, але не завадите мислити».

Але більш переконливіше ця позиція висловлена Індіаною після втечі до Раймона: «На декілька годин я скинула вашу деспотичну владу, вирвалася на волю, щоб ви зрозуміли, що морально я не підкорююся вам і залежу лише від себе самої».

Не можна оминати увагою ще однієї досить виразної риси – оточення героїні, суспільне середовище, в якому вона існує. Хоча прямої критики суспільства й немає у творі, втім вона постійно пульсує у підтекстових глибинах. У передмові до першого видання «Індіани» Ж. Санд зауважила, що не буде критикувати соціальний устрій, але якщо героїні страждають від суспільних не порядків і мріють про більш досконалий устрій, то звинувачувати в цьому можна лише суспільство з його нерівністю.

Ж. Санд зовні видається об'єктивною, в той же час персонажі «Індіани» набувають певного символічного значення. Хоча письменниця й говорить про конкретні випадки, втім в них відчутні і закономірності, певні художні узагальнення. Образами своїх героїнь письменниця пробуджувала почуття протесту проти закріпачення особистості суспільством, організованому чоловіками.

Авторка аналізованого твору виявляє і розкриває репресивні практики щодо жінки, в розумінні протистояти патріархальному суспільстві як інституту насильницьких культурних норм і ієрархій.

Відносини між статями белетристика трактує як один із типів владних відносин, коли одна частина людського роду узурпує право на виробництво смислів і норм культури і репрезентує свої інтереси як всезагальні.

Патріархальна структура західного суспільства стає перешкодою на шляху до самореалізації жінки, виявлення її духовності, її соціальних запитів.

Суспільний устрій представляє у творі такий його інститут, як шлюб. Невипадковою, на наш погляд, є проблема шлюбу в перших творах Ж. Санд. Через показ сімейного життя авторка протестує проти суспільства, яке організувало стосунки статей як купівлю – продаж. Шлюб, таким чином, виступив одним із проявів тієї несправедливості, проти якої були спрямовані в своєму ідейно-змістовному дискурсі «Індіана».

В аналізованому творі чітко простежуються дві тенденції: прагнення показати сімейну драму Індіани як типову на фоні соціальних стосунків їх епох і водночас вказати на єдино можливий для них романтичний вихід в самотності, в екзистенції самості, у відході від оточення, в ігноруванні грубого натовпу.

Індіана прагне по-справжньому кохати і бути щасливою від цього почуття: «Невже вона (Індіана) не була народжена для того, щоб кохати його (Реймона де Рам'єра), невже ця жінка-раба не чекала лише знаку, щоб розірвати свої ланцюги, лише слова, щоб послідувати за ним».

Новаторство цього твору передусім в новизні його проблематики, актуальності – тема соціального визволення жінки, в глибокому психологізмі, нових ідей, оригінальних способах художнього зображення (тенденція до психологічного портрету), в гостроті і контрастності поглядів носіїв, у внутрішній структурі образів, в архітектоніці твору.

Проблема емансипації жінки хоч і виступає в ньому на перший план, але не є оголеною, відірваною, а, навпаки, тягне за собою, як ми маємо змогу в цьому переконатися, низку не менш важливих питань.

Феміністична змістова домінанта характерна ще для романів Ж. Санд «Лелія» та «Валентина».

Свою «Лелію» французька письменниця думала написати як роман «без подій», весь інтерес якого повинен був лежати в «пригодах душі», у внутрішній динаміці й еволюції людини, жінки.

Для твору характерна домінантна установка на психологізм у розкритті внутрішнього світу героїнь. Саме психологізм обумовлює формове втілення задуму і суб'єктивність оповідної структури, максимально підпорядкованої психологічному аналізу.

По-друге, романтично-драматичний пафос, що обумовив вибір матеріалу й адекватні засоби його втілення: прагнення героїнь до реалізації себе в житті, тяжіння до власного вдосконалення; протиставлення себе оточенню, внутрішній опір реальній дійсності, почуття гідності за свою особистість, пошук належного застосування своїм силам і здібностям.

По-третє, світоглядно оціночні позиції героїні виступають вододілом між творами: світосприйняття Лелії песимістичне (вона розчарована в житті, в любові, ставить під сумнів розумність всесвіту, навіть самого Бога).

Варто зробити акцент і на тому фактові, що з появою «Лелії» у французькій літературі утверджується образ сильної духом жінки, що долає життєві негаразди, знаходить вихід в корисній діяльності. Героїні творів рішуче засуджують аскетизм жінок, підступність оточення. Ставлячи відкрито питання про становище жінки у суспільстві,

письменниця пов'язує особисту свободу жінки із загальною проблемою її соціального звільнення.

Ще переконливіше ця проблема постає у «Валентині» Ж. Санд. Саме цей твір увійшов в історико-літературну традицію як факт літературного фемінізму, викликавши широкий резонанс, він визначив обличчя письменниці, яка й дотепер вважається провідницею жіночої емансипації.

У центрі твору – особиста доля Валентини, яка всією своєю суттю спрямована на визволення від пут фалосоцентричного суспільства. Головна героїня твору бореться за збереження своєї індивідуальності, проти нівелюючого, засмоктуючого середовища.

Одним із шляхів виходу з рабського становища жінки, на думку Санд, є освіта. Становленню героїні як особистості сприяє її жадоба до знань. Валентина говорить своєму коханому Бенедикту: «Ми отримуємо найжалюгіднішу освіту, нас вчать початкам усього і не дозволяють поглиблювати свої знання. Рідні хочуть, щоб ми були освіченими, але якщо ми, не приведе господи, станемо вченими, нас піднімуть на глум».

Найголовніше, що освіта (не має значення яким шляхом вона здобута) загострює світосприйняття героїні, збагачує почуттєву сферу, робить незалежним її дух. Знання дали їй необхідну свободу, «таку свободу, щоби бути собі ціллю!». Валентина прагне бути цілісною особистістю, а це можливо через внутрішню працю, працю душі: «Передусім бути собі ціллю, для власного духа працювати, як бджола; збагачувати його, збільшувати, довести до того, щоб став сяючим, прегарним, хвилюючим, зоріючим у тисячних красках!

Передусім бути собі ціллю й обробляти самого себе, вирівнювати, щоби все було складне, тонке, миле».

Героїня Санд хоч і зазнає болючих розчарувань, потерпає від несприятливих обставин, але не занепадає духом, вірить у високе призначення людини, зокрема жінки, прагне до якнайширшого вияву своїх багатих духовних сил, висловлює сміливі – як на той час – думки про призначення та обов'язки жінки.

Засобами психологічного аналізу письменниця розкриває світ думок і почуттів своїх персонажів, які не можуть миритися з філістерськими поглядами на жінку, прагнуть вирватися з духовної неволі, сірої буденщини. В образах Індіани, Лелії, Валентини ідеали гордих, непокірних жінок, які мають відвагу відстоювати свої погляди, свою особистість і людську гідність.

Висновки. У результаті аналізу творів Ж. Санд «Індіана», «Лелія» та «Валентина» через призму феміністичного літературознавства ми дійшли висновку, що письменниця пропагувала ідею «вільної жінки», надаючи їй можливість самій керувати своєю долею, мати рівні можливості з чоловіком у повсякденному житті і суспільній діяльності.

Список використаної літератури

1. Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX століття: Навч. посібник. – К: Центр учбової літератури, – 2007.
2. Реизов Б. Вступительная статья // Санд Жорж. Собрание сочинений: В 9 т., Т. 1 – Ленинград, 1971.
3. Моруа А. Лелия, или жизнь Жорж Санд – М.: Правда, 1990.
4. Евнина Е. М. Жорж Санд // История французской литературы: В 2-т., Т.2. – М., 1956.
5. История зарубежной литературы XIX века / Под ред. Н. М. Михальской. – М., 1991.
6. История зарубежной литературы XIX века / Под ред. Н. А. Соловйова. – М., 2000.
8. Трескунов М. Жорж Санд. Критико-биографический очерк. – Л.: Худ.лит., 1976.

Одержано редакцією 18.01.2013 р.

Прийнято до публікації 25.01.2013 р.

Аннотация. Градовский А. «Спартак среди рабынь» (Феминистический дискурс в творчестве Жорж Санд). В статье анализируется содержание самых известных произведений Ж. Санд «Индиана», «Лелия» и «Валентина» с позиции феминистической критики. В частности констатируется, что зарождение феминистической идеологии видят в событиях XVII в., связанных с расширением и пониманием обществом женских прав.

Сделано ретроспективное обозрение самых известных событий, которые связаны с проблемами женской самоидентификации в Англии, Франции, США, Канаде.

Определено пути анализа художественного произведения с позиции феминистической критики как метода литературоведческого исследования.

Делается вывод, что апробация феминистической проблематики в творчестве Жорж Санд обусловлена переакцентацией в художественном изображении женских типов. Уже в первом своем романе «Индиана» писательница выступает против существующего института брака, который построен на корыстолюбии и унижении женщины.

Феминистическая содержательная доминанта характерна для романов Ж. Санд «Лелия» и «Валентина».

Ключевые слова: феминизм, дискурс, феминистическая критика, романтизм, идеология, ретроспектива, литературоведческое исследование, содержательная доминанта.

Summary. Gradovsky A. Spartacus Among Bondmaids (Feministic Discourse In George Sand's Literary Heritage). In the article the contents of the most famous works by George Sand "Indiana", "Lélia" and "Valentine" are analyzed in the light of feminist criticism. We can state that to a certain extent the origin of feminist ideology is found in the events of the seventeenth century, associated with the expansion in society the idea of women's rights recognition.

Retrospective review of major developments related to the problems of women's self-identification in England, France, USA and Canada is given. Exact analysis work in the light of feminist criticism as a method of literary study is defined.

It is concluded that feminist problems in George Sand's literary heritage appeared due to reaccentuation of female characters artistic representation.

In her first novel "Indiana" writer opposes the contemporary institution of marriage, built on selfish interests and humiliation of women. Feminist semantic dominant is also typical to her novels "Leliya" and "Valentine".

Keywords: feminism, discourse, feminist criticism, romanticism, ideology, retrospective, self-identification, a method, literary study, semantic dominant.

УДК 82.09(73)

Ірина МОГІЛЕЙ

МІФОПОЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ «МАГІЧНОГО РЕАЛІЗМУ» У ТВОРЧОСТІ АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-РОМАНТИКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Статтю І. І. Могілей «Міфопоетичні параметри «магічного реалізму» у творчості американських письменників-романтиків ХІХ століття» присвячено аналізу засобів художньої організації творів американських письменників доби романтизму (початок і перша половина ХІХ ст.), розглянутих в аспекті міфопоетичного інструментарію методу «магічного реалізму», заявленого у численних роботах сучасних дослідників. На матеріалі творчості авторів американської романтичної прози (В. Ірвінга, Н. Готорна, Е. По, Г. Мелвілла) зроблено спробу встановити принципи магічного реалізму у художньо-поетичній організації їх творів. Дослідження має на меті визначити місце і роль літератури магічного реалізму, її художньо-естетичних модифікацій у сучасному літературному процесі, окреслити перспективи подальших розвідок із виявлення елементів поетики магічного реалізму у творах різних епох, для зіставного аналізу. Особливу увагу приділено міфопоетичним засадам творчості американських літераторів епохи романтизму, жанровій специфіці прозових форм, характерних для романтиків, зокрема, жанру романтичної оповіді. Зазначено типологію ефективних атрибутів казковості, казкової фантастики, що для романтиків виявилася засобом осягнення сучасності і водночас ознакою американського літературного нативізму. Стаття розкриває особливості формування суто американських історичних і мистецьких стереотипів романтичної культури, у контексті світового романтичного руху, показує відмінність принципів «ірраціонального», «химерного» зображення у творах американської та європейської літератур. Художньо-естетичні характеристики літературного методу «магічного реалізму» виявляють риси, наближені до романтичного світосприйняття, особливо в аспекті відтворення дійсності, що значною мірою містить міфологічні та міфотворчі елементи: своєрідне вільне застосування категорій часу і